

Szabó Máté¹**Lukács György és a tanácsok demokráciája 1919-1968**

„A parlamenti frakció és párt viszonyánál még súlyosabb a parlamenti frakció és a munkástanács viszonya. Azok a nehézségek, amelyekbe itt az elméletileg helyes kérdésfeltevés ütközik, élesen rávilágítanak arra, hogy milyen problematikus a parlamentarizmus fenntartása a proletariátus osztályharcában. A munkástanácsok az egész (tudatos és nem tudatos) proletariátus szervezeteként már a puszta létükkel is túlmutatnak a polgári társadalmon. Lényegüknél fogva a proletariátus kibontakozásának, akcióképességének és hatalmának forradalmi szervezeti, s mint ilyenek, a forradalom fejlődésének igazi mércéit jelentik. Minden, amit a munkástanácsokban tesznek vagy elérnek, gyengíti a burzsoázia ellenállását; ezért nem csak eredményként értékes, hanem elsősorban az osztálytudatos cselekvésre nevelés eszközeként. Éppen ezért a „parlamenti kretenizmus” csúcsát jelenti, mikor kísérletet tesznek arra például az USDP), hogy „alkotmányjogilag is megalapozzák” a munkástanácsokat, s legális eszközökkel biztosítsák meghatározott tevékenységi területüket. A legalitás a munkástanács halála. Mint a forradalmi proletariátus offenzívájának a szerve, a munkástanács csak annyiban létezik, amennyiben a polgári társadalmat léteben fenyegeti, amennyiben lépésről lépésre kiharcolja és előkészíti e társadalom, lerombolását és ezzel együtt a proletártársadalom felépítését is. Létezése azonnal látszatlétezéssé válik, mihelyst legális lesz, mihelyt e kompetencia meghatározott határaival bíró szervezetként besorolják a polgári társadalomba; a munkástanácsból vitaklub és bizottság keveréke – a parlament karikatúrája válik.”²

Lukács György: *A parlamentarizmus kérdéséhez* (1920)

A húszas években amikor Európában több helyen, így például Magyarországon is társadalmi-politikai „kísérleteket” hajtottak végre az orosz mintára a tanácsdemokráciával – és többek között Bartók Béla is „tanácsstag” volt a kommün alatt, – vajon nem áll-e elő olyan társadalmi-politikai konszenzus, amely a hatalmi vákuumban újrakezdésnek ilyen, nyilván kisebbségek támogatta rendszerek létrejöttét segítette elő ,amelyek bizonyos fokig mégis alternatívát jelenthettek ugyanabban az időben, és más-más helyeken?³ Lukács György aktívan részt vett a tanácsköztársaság politikájában népbiztos, sőt politikai tiszt. Megmaradtak-e akkori nézetei, vagy más koncepcióját alakította ki a politika értelmezésének a sztálinizmus, a második világháború, 1956 és 1968 hatására?

I. Milyen a tanácsdemokrácia eredeti koncepciója?

1. A politikai intézmények alulról felfelé vannak felépítve.
2. A politika alapegységei nem az egyének, mint a liberalizmusban vagy tradicionális pl. rendi közösségek, mint a konzervatív gondolkodásban, hanem szakmai és munkamegosztási avagy más alapon kialakított csoportok pl. üzemi, lakóközösségi báziscsoportok.
3. A báziscsoportok az akaratképzés és döntés alapegységei, illetve azok közvetlen demokratikus részvétel alapú „gyűlése”.

¹ Egyetemi tanár ELTE ÁJK PTI.

² Lukács György: *A parlamentarizmus kérdéséhez*, in: *Történelem és osztálytudat*. Magvető. 1971. 101-102. o.

³ Udo Bernbach (Hrsg.): *Theorie und Praxis der direkten Demokratie*. Westdeutscher Verlag. 1973. 34-88.

4. Minden politikai funkció, szerep választott, nincsen szakmai alapú kinevezés, hivatalnokság, akár a görög városállamokban.

5. A báziscsoportok mindenben elsőbbséget élveznek, nincsen felettük semmiféle autoritás, központi hatalom, hierarchia.

6. A választott tisztségviselők közvetlen és teljes felelősséggel tartoznak az őket megválasztó, kinevező báziscsoport/oknak.

7. Kötött a mandátuma a választottaknak azok mindenkor visszahívhatók a báziscsoport szabad döntése alapján (*recall*).

8. A választott tisztségviselők lehetőleg mindenféle díjazás nélkül lássák el feladataikat, legfeljebb költségtérítés, pl. utazás költségei illeti meg őket. A két utóbbi megoldás a választottak elidegenedését, és a bürokrácia kialakulását kísérlék megakadályozni.

9. A célja ezeknek a megoldásoknak, hogy megakadályozza a politikai osztály létrejöttét, a politikai elitek kialakulását, és a megválasztott tisztségviselőt továbbra is a báziscsoport közösségében tartsa.

10. Azonban az ismert tanácsdemokráciák mind forradalmi keretek között alakultak ki, ezért nyomban akadályozták a forradalom ellenségeinek, a potenciálisan a régi rendhez kötődőknek a demokráciát ők ki voltak zárva a báziscsoportokból, így nem szavazhattak és nem voltak választhatóak sem.⁴

11. A legtöbb gyakorlati modell az üzemi tanácsot és a munkásságot preferálta, részesítette előnyben, tehát nyomban kialakult az „egyenlőbbek az egyenlők között” orwelli paradoxona.

12. Rotációs elv, amely szintén a politikai osztály létrejöttét és fennállását hivatott megakadályozni, azaz korlátozzák, avagy kizárják az újraválasztás lehetőségét, és a politikai tisztségek viselését, az azzal kapcsolatos képességek kialakítását a csoport, és szélesebb értelemben a társadalom egésze részvétele alapján kívánják megoldani. Ez a hatalommal való visszaélés és a korrupció forrásait eleve meg akarja semmisíteni.

13. Végül, de nem utolsó sorban a hatalmi ágak megosztása és egyensúlyukra való törekvés is eltűnik⁵, de vele távozik a benne rejlő garanciális elemek sora a hatalmi ágak rendszerében a pluralista egyensúlyt biztosító intézmények, az emberi jogok és a mérsékelt hatalomgyakorlás garanciái, és vele a konszenzus és konfliktus politikai rendszere, az alkudozás kényszere. A tanácsdemokrácia leplezetlen osztályharcot hirdet a korábbi elnyomókkal szemben, miközben a gyakorlatban senki számára sem garantálja a tisztességes eljárás és a konszenzus rendszerének fennmaradását avagy létrehozását. A „fürdővízzel a gyereket” problémája ez, a politikával az állam és a társadalom egyensúlya a pluralizmus semmisül meg, és annak a lehetősége ezzel szemben a kompromisszumok nélküli osztályharc, a társadalom túlsúlyával annak etatizálódása jön létre, és az igazi civil társadalmat kiradírozzák. A pluralizmust, ha egyáltalán létezett a forradalom előtt, itt az autoriter és totalitáriánus rendszer kialakulásának valós veszélye váltja fel⁶.

⁴ Így látja ezt Rosa Luxemburg U.o.: „Lenin és Trockij elméletének alapvető hibája éppen az, hogy a diktatúrát, pontosan úgy, mint Kautsky, szembeállítja a demokráciával. „Diktatúra vagy demokrácia” – így szól a kérdésfeltevés a bolsevikoknál is. Kautskynál is. Utóbbi természetesen a demokrácia mellett dönt, mégpedig a polgári demokrácia mellett, mivel ezt tünteti fel a szocialista átalakulás alternatívájaként. Lenin és Trockij fordítva, a diktatúra mellett döntenek a demokrácia ellenében, s ezzel maroknyi személy diktatúrája mellett, azaz polgári diktatúra mellett.” Rosa Luxemburg: Marxizmus, szocializmus, demokrácia, Gondolat, 1983. 501. o.

⁵ Rosa Luxemburg, „a közhatalmat, a törvényhozást és a közigazgatást sehol sem választjuk el többé egymástól, hanem egyesítjük, a munkás- és katonatanácsok kezébe adjuk.” i.m. 579. o.

⁶ Rosa Luxemburg U.o. az osztálydiktatúráról: „A legenergikusabban, leghajthatatlanabban, legkíméletlenebbül azonnal azonnal szocialista rendszabályokat kel hoznia , vagyis diktatúrát kell gyakorolnia, de az osztály diktatúráját, nem egy pártot vagy egy klikkét, az osztály diktatúráját, azaz a legszélesebb nyilvánossággal, a néptömegek legtevékenyebb, akadálytalan részvételével, korlátlan demokráciával.” „Mi marxisták sosem voltunk a formális demokrácia bálványimádói”- írja Trockij. „Vajon az következik ebből, hogy a szocializmust, a marxizmust is, ha kényelmetlenné válik számunkra”...”lomtárba szabad vetnünk?” „Sosem voltunk a formális

14. Ezek a rendszerek, ha egyáltalán életképesek, akkor csak úgy, hogy a gazdaság és a politika határai elmosódnak, hiszen a gyár, az üzem lesz a privilegizált politikai akaratképzés területe, s mint Max Weber vélte a szovjethatalomról⁷, az éppen kontraproduktív volt saját értékeivel és célkitűzéseivel szemben. Hiszen a korlátlan állami-társadalmi beavatkozás könnyen csúszott át a nagyon központosított, a hadigazdálkodás miatt totálisan centralizált rendszerbe, amelyben a gazdasági és politikai csoportok versenye ki volt zárva, eltűnt állam és társadalom elválasztása, és valahogyan, épp az egyetlen pártban megjelent a kizárólagos hatalomgyakorlás, amely leválthatatlan volt, s ezért totálisan felelőtlenül használta korlátlan hatalmát. A Szovjetunióban, Kínában és Kubában a tanácsdemokrácia pusztán a hatalom legitimálásának feladatát látta el.

15. A hadsereget és a belbiztonságot, valamint a rendőrséget elvileg szintén öngazgató módon, az új uralkodó osztályból kívánták kinevelni, és ezáltal a régi adminisztratív-katonai elit létalapját felszámolni. Ezeknek a próbálkozásoknak a farvizén vagy a teljes funkcióvesztés, vagy az elszabadult, a definiálhatatlan és korlátlan osztályuralmat gyakorló, csak a pártnak s a pártvezetésnek alávetett, a nyilvánosság elől elzárt új adminisztratív, katonai s belügyi elit a törvénytelenység és a hatalommal való visszaélés rendszerét hozta létre.

16. Az alkotmányos jogállami megalapozottság idegen a tanácsdemokráciák gyakorlatától. Szemben a polgári forradalmakkal az alkotmányozás nem a forradalom elengedhetetlen része, azt majd a konszolidációs időszakban gyakorolják, és a bírászkodás a forradalmi törvénykezés öngazgató mintájában az igazságszolgáltatás torzképét alakítja ki, amelyből azután a laikus ülnökök fennmaradása őrződik meg, amely a legtávolabb esik az igazi esküdtbíráskodástól. A forradalmi bírászkodás üteme a végtelenségig felgyorsul, hisz nem kell tekintettel lenni a garanciális szabályok időrablására, szakmai munka nincsen, jogszabályok alig, az osztályhűség és hasonló fikciók mentén a kegyetlen totalitarizmus nyilvánul meg, az osztályigazság felbomlasztja a törvény előtti egyenlőséget is.

A húszas években a nem szükségképpen erőszakos forradalom gondolata idegen volt az első világháború utáni, a vesztes országokban hosszan tartósan, elhúzódó zűrzavaros helyzetben. Na és persze ott volt a proletár- és tanácsdiktatúra létének kihívása Oroszországban, majd a Szovjetunióban. Amely sokaknak csábító és reális modell volt. Mások számára pedig az utálatos utópikus zagyvaságot megtestesítő fenyegetés. Ez az időszak, amely Magyarországon is lehetővé tette a Tanácsköztársaságot, a „dicsőséges 133 napot” ami ugyan erőszakmentesen indult, de belső és külső erőszakot alkalmazó proletárdiktatúrává vált. A forradalmi erőszak mibenléte, elfogadása, elutasítása, mértéke, igazolása, viszonya az emberi jogokhoz az akkori és a későbbi vitákat egyaránt jellemezte.

II. Lukács György korai tanácsköztársasági forradalomelmélete – pótlék a demokraciáelmélet hiányára?

A tanácsdemokrácia húszas évekbeli felfutásának idején a német munkásfelkelések és a

demokrácia bálványimádói; ez csak ennyit jelent: állandóan megkülönböztettük a polgári demokrácia szociális magvát politikai formájától, állandóan felfedtük a társadalmi egyenlőtlenség és szabadságnélküliség kesernyés magját a formális egyenlőség és szabadság édes burka alatt - nem azért, hogy ezt eldobjuk hanem hogy a munkásosztályt arra ösztökéljük, ne elégedjék meg a burokkal, ellenkezőleg hódítsa meg a politikai hatalmat, hogy új szociális tartalommal töltsse meg. A proletariátus történelmi feladata, ha hatalomra kerül, hogy a polgári demokrácia helyébe szocialista demokráciát teremtsen, nem pedig az, hogy minden demokráciát megszüntessen. Ám a szocialista demokrácia nem csak az ígéret földjén kezdődik, ha a szocialista gazdaság alapja létrejött, kész karácsonyi ajándékként a derék nép számára, amely közben hűségesen támogatta a maroknyi szocialista diktátort.” Rosa Luxemburg i.m. 501-502.

⁷ Szabó Máté: Max Weber és a szocializmus, in: Magyar Filozófiai Szemle, 1983/5. 729-739.o.

bajor tanácsköztársaság hatására több német teoretikus próbált választ találni az ezek kapcsán felvetődő kérdésekre. Ők eltérő mértékben voltak jelen aktivistaként a munkásmozgalomban, mint pl. Karl Korsch, Ernst Daumig, Max Cohen, és Julius Kaliski. De munkáik többnyire épp 1919-ben a mozgalmak és felkelések idején kerültek közlésre, tehát a szélesebb ívű összehasonlítás, elemzések, kutatások híján a napi, spontán történések árnyékában születtek meg

Ezzel szemben Lukács György a „Történelem és osztálytudat” című igen nagyhatású műve ilyen elvi-elméleti munkának tekinthető, és került ezért a viták és széleskörű érdeklődés középpontjába egészen napjainkig. A „Történelem és osztálytudat”-ban a munkástanács fontos, központi szerep jut a forradalmi folyamatban, mint a Lukácstól a tanulmány mottójaként választott idézet⁸ is mutatja. Ugyanezzel az idézettel kezd meg Jörg Kammler a munkástanács helyének és szerepének elemzését Lukácsnál⁹. Udo Bermbach, hamburgi politológus, professzor, a hetvenes években a német és európai tanács-modellekkel foglalkozott. Később az általa a Hamburgi Egyetemen 1985-ben megszervezett német-magyar közös kutatás és konferencia keretében, a Lukács György centenáriumon „*A politika megszüntetése a forradalmi filozófia révén*” című előadásában, azt a kérdést állította középpontba, hogy vajon volt-e Lukács Györgynek a húszas években, a „Történelem és osztálytudatban” egyáltalán politikaelmélete, avagy azt beolvasztotta általános, messianisztikus elképzeléseibe a világforradalomról és az állam megszűnéséről?

Udo Bermbach szerint Lukács számára a polgári társadalom az elidegenedés rendszere, egy totális módon zárt világ totalitása amelyet a forradalmi momentumban a felkelt nép elsöpör. Ennek következményeit Bermbach a következőkben látja:

1. A polgári társadalomról, mint „negatív totalitásról” kialakított modelljével Lukács nem kíván semmiféle további alátámasztást, nem akarja azt a valósággal ütköztetni, vizsgálatra, empirikus alátámasztásra bocsátani. Ez ilyen értelemben a megvalósult negatív utópia, mint Kafka bizonyos regényei, pl. Per, Amerika.

2. Ebben a negatív totalitásnak nincsen szükség semmiféle további társadalomkutatásra, az lehetetlen és felesleges egyszerre. Hiszen ez a rendszer hamarosan el fog tűnni! Majd valami teljesen újnak és másnak adja át a helyét! Így például Robert Michels klasszikus pártelemzését, az 1911-ban megjelent a „*Pártok szociológiai kutatását*” 1928-ban megjelent recenziójában Lukács végtelen tudatlan és teljesen értéktelen, ésszerűtlen adathalmaznak nevezi, holott az a pártok bürokratizálódását és oligarchiáját épp a szociáldemokrácia példáján elemzi – Lukács számára a kommün a tanácsdemokrácia tiszta eszméjével, utópiájával szemben csak szervesen vegetáló összevisszaságnak tűnt a reálpolitika rendszere és annak elemzése feleslegesnek.

3. Ugyanakkor az elidegenedett valóság anarchikus és kakofón, mint a Lukácsnak általában „utálatos” modern művészet. A negatív totalitás eltávolítását egy Kanttól megörzött formulával regulatív eszmének, a kategorikus imperatívusz követelményének és ugyanakkor objektív törvényszerűségeken nyugvó rendnek is tartja, amely egyszerre tendencia és tudatos döntés viszi előre, mint Kant „*Örök békéjében*” a béke utópiáját egyszerre determinisztikusnak és tudatos döntéssel alapulónak mutatja be. Ezt a kettősséget viszi bele Lukács a forradalomelméletbe, és meg is kapja érte már ekkor a revizionistának, idealistának és decizionistának való megbélyegzést.

4. Lukácsnak nincs szüksége a politikai elemzésre a forradalom elméletéhez, a forradalmi momentum majd adja magát az ugyancsak kantianus módon jellemzett a pusztán magánvalóból magán és magáért-valóvá váló forradalmi osztálytudat ugyancsak fejlődése és objektíve meghatározott ám mégis szabad etikai döntése révén. Ehhez Lukácsnál nem kell az

⁸ Lukács 1971. Uo. 101-102. o.

⁹ Jörg Kammler: Politische Theorie von Georg Lukács. Luchterhand. 1974. 188-194. o.

alternatív média az alternatívákban gondolkodó intézmények hálózata, csupán a munkásosztály és pártja, akiknek a belső fejlődése hozza meg a szükségszerűségként ható világforradalmat. A tanácsdemokrácia részkérdései sem érdeklík különösebben, ott a Szovjetunió, melynek a realitásaival hamar megismerkedik majd Moszkvában, ahol az „*Ifjú Hegel*” írja, miközben fogadott fia a Szolzszenyicin leírta Gulág szigetcsoport „vendége” lesz, akit nehezen tud komoly közbenjárásra hazavinni a háború utáni Magyarországra.

Bermbach tanulmányának alcíme: „*Gondolatok Lukács György korai írásairól*”, itt lemond tehát arról, hogy Lukács politikai gondolatainak avagy politikaelméletének későbbi jelentős átalakulását elemezze. A többszörösen revizionistának tekintett gondolkodó ugyanis a második világháborút követően, Magyarországra hazatérve sokat foglalkozik a demokrácia problémáival, 1956-ban komoly politikai szerepet vállal, és több munkájában visszatér a demokratizálódás és a szocialista demokrácia kérdéséhez.

Itt koncentrálnak a „Szolzszenyicin tanulmányokban” elemzett két regény, a „Pokol első köre” és a „*Rákkórház*” tárgyalására¹⁰. Amelyben az elsőnek említett regény tárgyalásánál magának Sztálinnak a szájából idézi Lukács egyetértően a regény Sztálin-alakjának a monológjában elhangzott kritikáját Lenin „*Állam és forradalmáról*”. Azon belül pedig a tanácsdemokrácia elvesztéséről valamint a bürokratikus szocializmus valóságáról, mindezt a híres szakácsnő-figuráról mondja ki Sztálin, arról a szakácsnőről, aki Lenin tanácsdemokratikus utópiában egyik nap főz a másik napon vagy akár aznap este meg közügyeket intéz. A két regény németül 1968-ban jelent meg Lukács elemzése, recenziói németül, 1970-ben, akkor már szüksége van a saját politikaelméletre, hogy abban megmutassa a sztálini bürokratikus-centralizált rendszer és a szerinte valódi alternatívának tekinthető szocialista demokráciák elemzése alapján.

Hazatérve a politika gyakorlatában is megmerítkezik Lukács György, ehhez hozzátartozik a demokráciával kapcsolatos álláspontjának a kifejtése is. Többször kizárják a pártból, de végül csak visszaveszik. Közben az 1956-os Nagy-kormány minisztere, és utána snagovi fogoly. De nem csak ő politizál, hanem 1968-ban tanítványa, Heller Ágnes és mások egy jugoszláviai filozófuskonferencián csatlakoznak a prágai intervenció (amelyben Magyarország is részt vett) elleni tiltakozó jegyzékhez, és ha már politizálnak, tanítványainak állásfoglalásai, disszidens pozíciói miatt üldöztetés jut nekik osztályrészüln, és Lukács igyekszik segíteni a bebörtönzött vagy üldözött ellenzékieknek, befolyásával és pénzével is.

Sztálin Szolzszenyicinél: „*Jt csak zavart okozott Lenin, de túl korán volt még, semhogy ezt nyíltan kimondhattuk volna. Bármely szakácsnő képes kell, hogy legyen arra, hogy egy államot e/igazgasson! Hogy képzelte ezt konkrétan? Például pénteken ne főzzön egy szakácsnő, hanem menjen a kerületi végrehajtó bizottság ülésére? A szakácsnő az szakácsnő, a konyhában a helye. Az emberek igazgatásához magas fokú tudásra van szükség, ahhoz különleges káder, erre a célra kiválasztott, hosszú évek alatt kipróbált, szilárd káder kell. És ezeket a kádereket csak egyetlen kéz, a vezér gyakorlott keze irányíthatja.*”¹¹ Lukács elemzésében szembe állítja a tanácsdemokratikus, marxi-lenini modellt és a sztálinizmus valóságát, amelyet mélyen antidemokratikusnak tart. Ekkorra már megírja, avagy ekkoriban már megírta a „*Demokratizálás jelene és jövője*”¹² és kiadta a bolsevik mozgalom vezetőjéről 1924 óta készített tanulmányait tartalmazó „*Lenin*”¹³ című munkát. Amelyek közül az első 1988-ban, a második 1970-ben jelenik meg. „*Lenin szakácsnője tehát mindenekelőtt távlat, célkitűzés egy ősrégi demokratikus hagyomány végre bekövetkező társadalmi beteljesülése, amely csak a*

¹⁰ Lukács György: Szolzszenyicin-tanulmányok. Európa. Budapest. 1990. Német eredetik megjelenése 1970.

¹¹ Aleksandr Solszenizyn: Der erste Kreis der Hölle. Frankfurt. S. Fischer. 1968.669.o. idézi Lukács 1990. 67. o.

¹² Lukács György: A demokratizálódás jelene és jövője. Magvető. 1988.

¹³ Lukács György: Lenin. Magvető. 1970.

szocializmusban válik lehetővé.”¹⁴ „A sztálini elv, a legalsó szintig érő bürokratizálás, a centralizált apparátus minden egyes közreműködőjének életét-halálát megszabja.”¹⁵ „Társadalmilag objektíve létrejön a Sztálin kívánta apparátus, amelyben minden „felülről” jövő utasítást – mint minden jó gépezetben – fennakadás nélkül végrehajtanak.”¹⁶

Ez lett tehát a sztálini bürokratikus és a vezért kiszolgáló rendszerében a tanácsdemokráciából, amelynek Lukács Magyarországon a népbiztosa, majd Moszkvában rövid ideig a börtönlakója is volt. Élményszerű tehát az ezt követő oldalakon a helytállás, a lojalitás és a disszidencia, a fejlődésre való képesség és képtelenség, azaz a diktatúra humán hatásainak elemzése a regény szereplői kapcsán.¹⁷ A tanácsdemokráciából, ugyancsak a „negatív totalitás”, az eldologiasodás terepe, a Gulag világa, az egyszemélyi sötét uralom és hatalom lett, amely nem kímélte a létrehozókat a forradalmárokat sem. Lukács megőrzi a szerinte „ősrégi”¹⁸ demokratikus öngazgatási eszményt, és, mint többször kifejti, lehetségesnek tartja annak a szocialista demokrácia keretében történő megvalósítását. Újabb és újabb mozgalmakban jelenik meg az öngazgatás akár tanácsdemokratikus szabást kapó eszménye, a szabadság kísértete és kísértése. Lukács a nyugatnémet újbaloldal a 68-as mozgalmak aktivistáit „köztük Rudi Dutschkét fogadja Budapesten és szimpatizál egy kissé az újbaloldali diákmozgalmakkal”¹⁹ és a hazai ellenzékiekkel is valamilyen mértékben, de fennmarad a lojalitása a létező szocializmushoz, és abban reménykedik egy majdani nem-sztálinista és nem-polgári, hanem az igazi szocialista demokrácia keretében.

III. A tanácsdemokrácia eredeti megfogalmazása: egy ellentmondásos eszmény és valósága

Ha a tanácsok demokráciájának egy olyan, Marxnak leginkább a párizsi kommün kapcsán kifejtett, Leninnek pedig a szovjethatalom gyakorlásának kezdetén keletkezett írásaiban, valamint korábban az „Állam és forradalom” című szisztematikus művében lefektetett elvek szerint felépülő alulról felfelé szerveződő politika-modellt tekintjük, akkor annak gyakorlati szerepét leginkább egy olyan normatív zsinórmértékkel jellemezhetjük, amely a létező képviseleti demokrácia és parlamentarizmus továbbfejlesztését segítheti elő. Előfeltétele egy aktív, de inkább talán hiperaktív társadalom, ahol lényegében minden polgár, és azok csoportosulásai folyamatosan részt vesznek a politika aktív és közvetlen alakításában és fejlesztésében. Ez a társadalmi valóságban a leginkább átmenetileg pl. a rövid életű párizsi kommünben, egy fenyegetett helyzetben lévő kivételes állapotban keletkezett politikai kísérletben szemléltethető, Marx és Lenn, és mások elemzéseiben. Illetve a nagyobb, de ugyancsak külső és belső ellenségekkel küzdő, még kivételesebb állapotban lévő, ám

¹⁴ Lukács 1990. i.m. 67-68.o.

¹⁵ Lukács 1990. i.m.68.o.

¹⁶ Lukács 1990. i.m. 71-72.

¹⁷ Lukács 1990. i.m. 72-78. o.

¹⁸ Lukács 1990. i.m. 68. o.

¹⁹ A diákmozgalmakról: Lukács György 1988. i.m.57-58. o.

A diáklázadásokról és mozgalmairól: „Az ellenmozgások egyenlőre sem tárgyi, sem ideológiai szempontból nem elég fejlettek, s ezen nem kell csodálkozni. Ha előbukkannak egy társadalom belső ellentmondásai, az ellenzék mindig valamilyen elvont 'nem' -mel kezd, olyan 'nem' -mel, amely még képes tudatosítani az új perspektívának szóló 'igen' -t. Szerfölött könnyű ezt az ellenzéknek megvetően a szemére hányni. A hajdani géprombolók sem jutottak tovább egy erőszakos 'happening' nem-jén, mégis ők voltak a forradalmi munkásmozgalom első hírnökei. Aki gúnyosan mosolyog, gondoljon inkább a történelemben gyakran visszatérő, hasonló példákra.” Lukács Werner Hofmannhoz írt 1969.március 23.-ai levelében név nélkül Jürgen Habermas sokat vitatott „baloldali fasizmus” tézisért is kritikálja, s védelmébe veszi a diákmozgalmat vele szemben; („Például azt is demagógiának tartom, ha valaki a diákmozgalmat „baloldali fasizmusként” kívánja leleplezni”...) Saját fordítás: Szabó Máté in: Ist der Sozialismus zu retten? Briefwechsel zwischen Georg Lukács und Werner Hofmann. Georg Lukács Archív. T-Twins. 1991. 72. o.

makroszintű szovjethatalom első időszakában. Mindkét esetben azonban csak bizonyos csoportok aktivitásával jellemezhető, tehát szelektíve mobilizált társadalmat jelent a tanácsdemokrácia.

Nyilvánvaló, hogy az a gondolat, miszerint a szovjethatalom egyszerre demokrácia és diktatúra, mégpedig szociális szelektivitással, amelyben a korábbi uralkodó osztályok tagjainak és „kiszolgálóiknak”, például az államszervezet korábban aktív és professzionális tagjainak az elnyomás jut osztályrészükül, kizárja a totálisan mozgósított, a minden egyes polgár részvételének előfeltételezésére felépített Rousseau- féle berendezkedés utópiájának elfogadását. Rousseau-nak, a közvetlen demokrácia forradalmi teoretikusának magának nem volt igazi forradalomelmélete. Egyfajta normatív utópia híve volt, amely részben a genfi kantonális önkormányzat gyakorlatának tapasztalataira, és saját, a progresszió és az elidegenedés-kritikájára építette pozitív modelljét. A negatív utópia Rousseau, Marx-Engels és Lenin számára ugyanaz, a képviselői demokrácia valósága, amelyben a professzionizálódó politikai osztály részvételét a nyilvánosság a választásokban megnyilvánuló aktussal felhatalmazza a közügyeknek, ha nem is deklaráltan monopolisztikus, ám a schumpeteri értelemben vett elitista típusú kormányzással és hatalomgyakorlással történő kivitelezésére.

Az új baloldal pozitív modelljei közé olyan kortárs politikai kísérletezés tartozik, mint a Castro féle Kuba, s Mao kulturális forradalma. A klasszikus elemzések s a kortárs újbaloldali modellkeresés közös láncszemének a kivételes állapotban létrejött dichotóm, egyrészt a hiperaktív forradalmi szubkultúrára (munkások, korábbi jogfosztottak és marginálisok, avagy a nemzetközi szolidaritás révén a centrumokban mobilizált forradalmi sejtek tagjai), másrészt az annak működéséből önként vagy kényszerrel kizárt társadalmi nagycsoportokra szakadó társadalmi élet valóságára épülő dinamikus mechanizmust, egy mobilizáló rendszert azonosíthatunk. Nyilvánvalóan szoros a kapcsolat a 18-20. századig kialakult rövid életű tanácsdemokráciák, és a makroszinten gyakorolt erőszak, elnyomás problémája között. Az erőszak-probléma a tanácsdemokráciák radikális teoretikusainál a forradalmi erőszak önmagát permanensen igazoló, legitimáló szerepével kap teret.

A marxi és az arra épülő osztálykonfliktus-elméletek sajátossága, hogy a homogenizálódó konfliktus mintegy kitisztítja a politikát a korábban felépített manipulatív mellékvágányok, sőt zsákutcák rendszerétől. Amelyek éppen hogy „Maja fátylát” jelentik az emberiség számára, hiszen fejlődése során kialakította a különféle konfliktus-arénákat azért, hogy maga a nagy épület igazi szerkezete az osztályok harca a sötétségbe maradjon. A politikai aktivitás ne ott, hanem mindenféle mellékes területeken vallás, etnikum, régiók és centrum stb. koncentrálódjék. Ennek a „kísértetkastélynak” össze kell omlania ahhoz, hogy világosan és megkerülhetetlenül jelenhessen meg az igazi tartópillér, a vasszerkezet a mélyépítés terén az osztálykonfliktus. Amely ezentúl megkerülhetetlenül és koncentráltan jellemezi majd a forradalmi politikát. A tanácsdemokrácia a demokrácia a dolgozó és munkásosztálynak a diktatúrája a korábbi elnyomóknak és kiszolgálóiknak. Ebben a fekete-fehér szembenállás és harc során megengedett minden eszköz- persze mindkét oldalon. A fehérterror és a vöröset, a forradalmi erőszakot is gátlások nélkül felhasználó aktív ellenfelek a forradalmi erők, és a régi rend védelmezői a kizsákmányolók s kiszolgálóiknak az ellentéte antagonistikus, kibékíthetetlen.

A tanácsdemokrácia tehát a régi rendszerek romjain épül fel, amelyek a marxi-lenini elmélet szerint mind osztálydiktatúrák, a tulajdonosi, az uralkodó osztályokéi. Ezekben az elnyomottakat, ha éppen demokratikusnak látszik a modell, akkor is „megvezetik”, manipulálják, mobilizálják a saját érdekeik ellen, vagy azoknak megfelelő politika elkerülésére. ebben az intézményrendszerben a bürokratikus funkcionális differenciáció révén a dolgozókat örökre megvezető labirintusok alakulnak ki. A régi manipulatív rendszerek, a polgári demokráciák romjain kell, hogy építkezzék a tanácsdemokrácia. Ez az egyetlen és domináns érdekkonfliktus, az osztálykonfliktus talaján állva, biztosítja az uralkodó osztályokkal szembeni

küzdelem és hatalomgyakorlás lehetőségét. Ebbe belefér a széles körben, vagy totálisan gyakorolt, Sztálin, Castro, Mao –féle forradalmi erőszak rendszere. Akár a munkások osztályának ökleként szolgáló speciális előjogokkal, és lényegében korlátlan hatalommal felruházott politikai rendőrségek totálisan elnyomó hatalmával.

A tanácsok demokráciáit vérrel és vassal tartják fenn. A gyakorlatban a külső fenyegetettség állandó kihívása, és az osztálykonfliktus, mint belső alapkonfliktus működtetése lesznek a folyamatosan megújuló hordozói, dinamizálói politikájának. Annak során, ahogyan a külső ellenséggel való konfliktus visszaszorul, úgy a belső ellenséggel szembeni diktatúra fenntartásával a háborús, a kivételes hatalomgyakorlás rendszere állandósul és kiterjed a mindennapi élet összes szférájára. Amelyek a funkcionális differenciáció, a bürokratizálódás leépítésével egyazon konfliktus egyformára modellezett terepeivé válnak a korábban pluralista részarányú elkülönülésével jellemezhető rendszer felszámolásával. A kivételesség állapota járul a tanácsdemokráciák modelljéhez, azonban a gyakorlatban a kivételes állapot lesz a tanácsdemokrácia valósága. Ez jól tetten érhető az orosz és a kínai esetekben, ahol a kivételes állapot logikája²⁰ a belső-külső fenyegetettség rémével igazolva vált Sztálin és Mao, de Castro rendszerében is a társadalom dinamikus fejlődését csupán a technológiai és a gazdasági területekre korlátozó, az összes többi terület önállóságát viszont a központi akarat a fenyegetettség következtében per definitionem totálissá változtató rendszer martalékaul veti a kultúra és művészetek, a vallás, oktatás autonómiáját és szabadságát a totalitárius rendszerekben.

A létező tanácsdemokráciák keretei lényegében lezárják a modern közvetlen demokratikus fejlődés lehetőségét a tanácsok valóságára ám hosszabb távon azok felszámolására illetve formálissá változtatására felépülő rendszerekben, mint a Szovjetunió, Kína, Kuba. A magát ki- a visszájára fordító tanácsmodell tehát nem lehet alternatíva a magasan fejlett, komplex és differenciált társadalmak számára. De torzulásai mellett is tartalmazhat olyan momentumokat, pl. egy megfelelően szabályozott *recall* lehetőségét a parlamenti képviselők esetében, avagy a helyi közösségeknek a hatalom gyakorlásába és az igazgatás rendszerébe való érdemi bevonása révén, amelyek korrigálhatnak bizonyos, kizárólagosan képviselői jellegű megoldásokat.

²⁰ A kivételes állapot klasszikus és posztmodern elméleteiről: Antal Attila: Kivételes állapotban. Napvilág. 2019. 49-87. o.; Matthias Lemke et.al.(Ed.): New Normality? in: Zeitschrift für Politikwissenschaft. Themenheft. 2018/4. A huszas évek bajor tanácsköztársaságához, Thomas Blanck: A revolutionary state of exception: Munich 1918/19. 453-469. o.